

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING XALQARO MUNOSABATLARDA TUTGAN O'RNI VA ROLI

T.M. Tursunmuratov

siyosiy fanlar doctori, O'zbekiston Xalqaro Islom akademiyasi dotsenti,

A.M. Dodobaev

Toshkent Kimyo texnologiyalari instituti Yangier filiali assistenti.

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqot jarayonida zamonaviy informatsion-kommunikatsion texnologiyalar, xususan raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi fenomeni boshqa sohalar kabi xalqaro munosabatlar segmentini ham keng qamrab oldinganlidi tahlil qilib o'tildi. Bugungi kunda virtual dunyoda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning 90% oxirgi 5 yil ichida shakllangan¹.

Kalit so'zlar: *Raqamli texnologiya, xalqaro munosabat, raqamli diplomatiya, ilmiy tadqiqot*

ABSTRACT

In the course of this research, it was analyzed that the phenomenon of rapid development of modern information and communication technologies, in particular, digital technologies, as well as other areas, covers a wide range of international relations. 90% of the data available in the virtual world today has been formed in the last 5 years.

Keywords: *Digital technology, international relations, digital diplomacy, scientific research*

АННОТАЦИЯ

В ходе исследования было проанализировано, что феномен стремительного развития современных информационных и коммуникационных технологий, в частности цифровых технологий, охватывает широкий спектр международных отношений, а также другие области. 90% данных, доступных сегодня в виртуальном мире, были сформированы за последние 5 лет.

Ключевые слова: *цифровые технологии, международные отношения, цифровая дипломатия, научные исследования.*

KIRISH

Raqamli (elektron) diplomatiya (ingl. *digitaldiplomacy, e-diplomacy*) tushunchasi - diplomatik vazifalarni hal etish uchun internet tarmog'i va axborot-

¹ Zegjda P.D. Materialy konferentsii MiTSOBI-2017. 26-29 iyunya 2017 g. Sankt-Peterburg.

kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatlaridan foydalanishni anglatadi. Raqamli diplomatiya doirasida yangi media, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar hamda global tarmoqlardagi shunga o'xshash media maydonlar imkoniyatlaridan foydalaniladi².

Raqamli diplomatiyaning maqsadlari mamlakatning tashqi siyosiy faoliyatiga oid manfaatlarni oldinga surish, Internet-televideniye, ijtimoiy tarmoqlar, mobil-aloqa va boshqalar vositalar orqali axborot targ'ibotini amalga oshirish, ommaviy ongni shakllantirish orqali siyosiy elitalarning qarorlariga ta'sir etish kabilar kiradi. Shu bilan birga, raqamli diplomatiya o'zgaruvchan va rivojlanib borayotgan funksiyalarga ega. Davlat siyosatini ommalashtirish, siyosiy jarayonlarga imkon qadar xorijda faol fuqarolarni jalb qilish, mamlakatning ijobiy imidjini yaratish, obro'sini oshirish, dolzarb muammolar yoki vaziyatlarni jamoaviy hal etish uchun xorijiy intellektual resurslarni jalb qilish shunday funksiyalar hisoblanadi. Bundan tashqari, u diplomatik xizmatlarga "ko'chadagi odamlar" fikrini tinglash va shu asosda jamoatchilik fikrini tahlil qilish yoki ularning xatti-harakatlari sifatini baholash hamda mamlakat va uning fuqarolari haqida tarqatilgan ma'lumotni o'rganishga imkon beruvchi aloqa vositasi, tabiiy ofatlar sodir bo'lganda fuqarolar uchun "qutqaruv xizmati" kanali vazifalarini bajaradi. Bular qatorida raqamli diplomatiyaning vazifalariga muayyan siyosiy g'oya, harakat va boshqalarni targ'ib qilishga qaratilgan qisqa muddatli siyosiy kampaniyalarni o'tkazish, mamlakatning chet elda yashayotgan o'z fuqarolarining diasporalari bilan aloqalar o'rnatish vositasi bo'lish ham kiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli diplomatiyani ilmiy tadqiqot predmeti sifatida realizm va konstruktivizm nazariyalari orqali ko'rib chiqish mumkin. Realizm nazariyasi davlat tomonidan raqamli diplomatiyaning mantig'ini milliy ustuvorliklari nuqtai nazaridan tushuntiradi va konstruktivizm ushbu turdagi diplomatiyaning maqsadli auditoriyasi va aktorlarining xatti-harakatlari va qadriyatlarini sharhlaydi.

Raqamli texnologiyalar dunyoning ko'p qismida tez tarqaldi. Ko'p hollarda raqamli texnologiyalar o'sishni kuchaytirdi, imkoniyatlarni kengaytirdi va xizmatlar ko'rsatishni yaxshiladi. Raqamli inqilobdan maksimal darajada foydalanish uchun mamlakatlar, shuningdek, korxonalar o'rtasidagi raqobatni ta'minlaydigan qoidalarni kuchaytirish, ishchilarning malakasini yangi iqtisodiyot talablariga moslashtirish va institutlarning barqarorligini ta'minlash orqali "analog to'ldiruvchilar" ustida ishlashlari kerak³.

² <http://uz.infocom.uz/2018/03/29/raqamli-diplomatiya-ishning-yonalishi-tahlikalar-va-instrumentlar/>

³ <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>

Raqamli diplomatiyaning rivojlanishini uch bosqichga bo'lish mumkin. Birinchi bosqich 2009-2012-yillarda raqamli diplomatiya davlatning ijobiy imidjini va maqsadli auditoriyani ishonitirish, dialog va boshqalar orqali jalb qilishdan iborat "yumshoq kuch" tushunchasini ilgari surgan edi. Ko'pgina mutaxassislar raqamli diplomatiya rivojlanishini Twitter inqilobi bilan bog'lashadi.

Ikkinchi bosqich 2013-2017 yillarni o'z ichiga olib, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilishning yangi usullari paydo bo'ldi, bu esa o'z navbatida raqamli diplomatiyani siyosiy kampaniyalar, saylovlar yoki norozilik harakatlarini o'tkazish uchun juda samarali vosita qildi.

Bu bosqich davriga 2016 yilda AQSHda prezident saylovi kampaniyasi va Rossiyaga nisbatan bu ayblov natijalariga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan maqsadli raqamli diplomatiyani amalga oshirishdagi ayblovlarni oldinga surilishi to'g'ri keladi.

2018-2020-yillardan boshlab raqamli diplomatiya o'z taraqqiyotining yangi uchinchi bosqichiga qadam qo'ydi. Bu bosqichda "Katta ma'lumotlar"ni qayta ishlash, ijobiy xabarlar va qarshi xabarlarni tezkor tayyorlash uchun sun'iy aqlni ishlatish, foydalanuvchilarning sharhlariga ishonarli javoblarni shakllantirish, dezinformatsiya va «trollar» manbalarini aniqlash, moyil va qarshi bloggerlarni aniqlash kabi ishlar amalga oshirila boshlandi. Bugungi kunda virtual dunyoda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning 90% oxirgi 5 yil ichida shakllangan⁴.

Bunday yuqori darajadagi murakkab vazifalarni bajarish esa o'z navbatida maxsus tahlil usullaridan foydalanishni taqazo etdi. Eng keng tarqalgan usullarga "Xeshteg tahlili" ("Hashtag tracking"), "Tizim tahlili" ("Network analysis"), "Matn ohangi tahlili" ("Sentiment analysis") hamda "Fikrlar va qarashlar" ("Opinion mining") kabi usullarni kiritish mumkin. Bu usullar eng katta qiziqishga ega bo'lgan muayyan mavzu bo'yicha bildirilgan fikrlar va muhokamalarni o'rganib kerakli savollarga javob olish imonini beradi. Xususan, "Matn ohangi tahlili" ("Sentiment analyses") usuli foydalanuvchilarning kimligini va ularning siyosiy mavqeini aniqlashda qo'llaniladi hamda mavzuga nisbatan muhokama ishtirokchilarining reaksiyalarini baholaydi.

Bu usullardan foydalanish bo'yicha dasturiy injenering mutaxassislari tomonidan qator maxsus dasturlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular katta bo'lmagan ma'lumotlar bilan, xususan 3000 dan 8000 tagacha bo'lgan tvitlar bilan ishlash imkonini beradi. Bu borada ta'kidlash joizki, bugungi kunda yaratilayotgan boshqa zamonaviy dasturlash vositalari "Katta ma'lumotlar" bilan ishlash, ya'ni barcha

⁴ http://el.tfi.uz/images/Raqamli_iqtisodiyot-Darslik-18.02.2020.pdf

postlarni, va postlarga nisbatan kuzatilayotgan reaksiyalar to'plamini to'plash, shuningdek, muayyan mavzu bo'yicha sharhlarning to'liq tarkibiy tahlilini amalga oshirish imkonini ham beradi.

Insoniyat tarixida insoniyat jamiyati o'z taraqqiyotida izchil bosib o'tgan bir necha bosqichlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Ushbu bosqichlar jamiyatning mavjudligini va inson foydalanadigan va amalga oshirishda katta rol o'ynaydigan resurslarning turini ta'minlaydigan asosiy yo'llari bilan farq qiladi. Ushbu bosqichlarga quyidagilar kiradi: yig'ish va ov qilish, qishloq xo'jaligi va sanoat bosqichlari. Bizning davrimiz dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari jamiyat rivojlanishining sanoat bosqichining so'nggi bosqichida. Ularda keyingi bosqichga o'tish amalga oshiriladi, bu "axborot" deb nomlanadi. Jamiyat infratuzilmasi axborot to'plash, qayta ishlash, saqlash va tarqatish usullari va vositalari bilan shakllanadi. Axborot strategik manbaga aylanadi. Shu sababli, yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidan boshlab sivilizatsiyalashgan dunyoda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy belgilovchi omili "narsalar iqtisodiyoti" dan "bilim iqtisodiyoti" ga o'tish bo'ldi; dunyo hamjamiyatining deyarli barcha muammolarini hal qilishda ma'lumotlarning ahamiyati va rolini oshirish. Bu ilmiy-texnika inqilobi asta-sekin intellektual va axborotga aylanib borayotganining ishonchli dalilidir, axborot nafaqat aloqa ob'yekti, balki foydali tovar, ijtimoiy ishlab chiqarishni, fan, madaniyatni tashkil etish va boshqarish uchun so'zsiz va samarali zamonaviy vositaga aylanib bormoqda. Informatika, kompyuter texnologiyalari, tezkor bosib chiqarish va telekommunikatsiyalar sohasidagi zamonaviy yutuqlar yangi turdagi yuqori texnologiyalarni, ya'ni axborot texnologiyalarini vujudga keltirdi.

Informatika, kompyuter texnologiyalari va kommunikatsiyalar sohasidagi ilmiy va amaliy tadqiqotlar natijalari yangi bilim va ishlab chiqarish sohasi - axborot sanoatining paydo bo'lishi uchun mustahkam poydevor yaratdi. Axborotni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlash texnologiyasi sifatida dunyoda axborot xizmatlari, kompyuter ishlab chiqarish va kompyuterlashtirish sohasi muvaffaqiyatli rivojlanmoqda; telekommunikatsiya sohasidagi sanoat va texnologiyalar misli ko'rilmagan ko'lamga va sifatli sakrashga erishdi - millionlab iste'molchilarni qamrab oladigan va axborotni tashish va o'z iste'molchilarini bir-biri bilan bog'laydigan keng imkoniyatlarni ifodalovchi eng oddiy aloqa liniyasidan to kosmosgacha. Ushbu butun majmua (iste'molchi o'z vazifalari, informatika, axborot ta'minotining barcha texnik vositalari, axborot texnologiyalari va axborot xizmatlari sohasi va boshqalar bilan) jamiyatni axborotlashtirishni amalga oshirish uchun infratuzilma va axborot makonini tashkil etadi.

Shunday qilib, axborotlashtirish - bu zamonaviy jamiyat asosida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni axborot bilan ta'minlashning murakkab jarayoni axborot texnologiyalari va tegishli texnik vositalardir. Elektron diplomatiyaning asosiy maqsadlaridan biri o'z mamlakatining xalqaro ijobiy imidjini yaratish va uning obro'sini oshirish hisoblanadi⁵.

Shuning uchun jamiyatni axborotlashtirish muammosi ustuvor vazifaga aylandi va uning jamiyatdagi ahamiyati doimiy ravishda oshib bormoqda.

Raqamli hisoblash texnologiyasini yaratish tarixi o'rta asrlarga borib taqaladi. Leonardo da Vinchi (1452 - 1519) kundaliklarida bizning davrimizda allaqachon bir qator rasmlar topilgan bo'lib, ular 13 raqamli o'nli raqamlarni qo'shishga qodir bo'lgan g'ildiraklardagi yig'ish kompyuterining eskiziga aylandi⁶. Mashhur amerikalik IBM kompaniyasining mutaxassisleri mashinani metallardan qayta ishlab chiqarishdi va olimning g'oyasining to'liq muvofiqligiga amin bo'lishdi. Uning yig'ish mashinasini raqamli hisoblash tarixidagi eng muhim voqea deb hisoblash mumkin. Bu birinchi raqamli qo'shimchalar, kelajakdagi elektron qo'shimchalarning embrioni - zamonaviy kompyuterlarning eng muhim elementi, hanuzgacha mexanik, juda ibtidoiy (qo'lda boshqarish bilan). O'sha uzoq yillarda yorqin olim, ehtimol, hisob-kitoblarni amalga oshirishda mehnatni yengillashtiradigan moslamalar yaratish zarurligini tushunadigan Yerdagi yagona odam edi.

Biroq, bunga ehtiyoj shunchalik kichik ediki, Leonardo da Vinchi vafotidan yuz yildan ko'proq vaqt o'tgach, yana bir yevropalik - nemis olimi Vilgelm Shikard (1592-1636) topildi, u tabiiy ravishda kundaliklarini o'qimadi. Ushbu muammoga o'z yechimini taklif qilgan buyuk italiyalik olim Shikardni oltita raqamli o'nlik sonlarni qo'shish va ko'paytirish uchun hisoblash mashinasini ishlab chiqishga undagan sabab uning polshalik astronom I. Kepler bilan tanishishi edi. Buyuk astronomning ishlari bilan tanishib, asosan hisob-kitoblar bilan bog'liq bo'lib, Shikard unga qiyin ishlarida yordam berish g'oyasini bekor qildi. 1623 yilda unga yuborilgan xatda u mashinaning rasmini beradi va uning qanday ishlashini aytib beradi. Afsuski, tarix avtomobilning keyingi taqdiri to'g'risida ma'lumotlarni saqlamadi. Aftidan, Yevropani qamrab olgan vabodan erta o'lim olimning rejasini amalga oshirishga xalaqit berdi. Leonardo da Vinchi va Vilgelm Shikard ixtirolari faqat bizning davrimizda ma'lum bo'ldi. Ular zamondoshlari uchun noma'lumligicha qoldi.

⁵ Bolgov R.V. «Politicheskoe znachenie texnologiy Web 2.0 (na primere deyatelnosti internet-soobshestv). V knige «Negosudarstvennye uchastniki mirovoy politiki: uchebnoe posobie dlya vuzov. Pod red. M.M. Lebedevoy i M.V. Xarkevicha». — M.: «Aspekt Press», 2013.

⁶ <https://qomus.info/oz/encyclopedia/1/leonardo-da-vinchi>

XVII asrda vaziyat o'zgardi. 1641 - 1642 yillarda o'n to'qqiz yoshli Blez Paskal (1623-1662), keyinchalik unchalik taniqli bo'lmagan fransuz olimi ishlaydigan qo'shimchalar mashinasini yaratadi ("Paskalin").⁷Ilovani ko'ring. Dastlab u uni bitta maqsadda - otasiga yordam berish uchun qurgan, soliqlarni yig'ishda amalga oshirilgan hisob-kitoblarda ... Keyingi to'rt yil ichida u mashinaning yanada rivojlangan modellarini yaratdi. Ular olti va sakkiz bitli, tishli g'ildiraklar asosida qurilgan, qo'shish va olib tashlashga qodir kasr sonlari edi... Taxminan 50 ta mashinaning namunalari yaratildi, B. Paskal ularni ishlab chiqarish uchun qirollik imtiyozini oldi, ammo amaliy qo'llanilishi "paskalinlar" olmadi, garchi ular haqida ko'p yozilgan bo'lsa ham (asosan Fransiyada).

1673 yilda yana bir buyuk yevropalik, nemis olimi Vilgelm Gotfrid Leybnits (1646 - 1716) o'n ikki xonali o'nlik sonlarni qo'shish va ko'paytirish uchun hisoblash mashinasini (Leybnits bo'yicha arifmetik qurilmani) yaratadi. Tishli g'ildiraklarga u ko'paytirish va bo'linishga imkon beradigan pog'onali rolni qo'shdi. "... Mening mashinam ketma-ket qo'shish va ayirishga murojaat qilmasdan, bir zumda ulkan sonlarga ko'paytirish va bo'linishni amalga oshirishga imkon beradi"⁸, deb yozgan V. Leybnits do'stlaridan biriga. Ikki asrdan ko'proq vaqt o'tgach paydo bo'lgan raqamli elektron kompyuterlarda (kompyuterlarda) arifmetik operatsiyalarni bajaradigan qurilma (Leybnitsning "arifmetik qurilmasi" bilan bir xil) arifmetik deb nomlangan. Keyinchalik, qator mantiqiy harakatlar qo'shilgach, ular buni arifmetik-mantiqiy deb atay boshladilar. U zamonaviy kompyuterlarning asosiy qurilmasiga aylandi.

Shunday qilib, 17-asrning ikki dahosi raqamli hisoblashning rivojlanish tarixidagi birinchi marralarni belgilab berdi.

V.Leybnitsning xizmatlari, faqat "arifmetik qurilma" ni yaratish bilan chegaralanmaydi. Talabalik yillaridan to umrining oxirigacha u keyinchalik kompyuterlarni yaratishda asosiy bo'lgan ikkilik sanoq tizimining xususiyatlarini o'rganish bilan shug'ullangan. U unga tasavvufiy ma'no berdi va uning asosida dunyo hodisalarini tushuntirish va uni barcha fanlar, shu jumladan falsafada qo'llash uchun universal til yaratilishi mumkin deb hisobladi. 1697 yilda V. Leybnits chizgan medal tasviri saqlanib qoldi, bu hisoblashning ikkilik va o'nlik tizimlari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirib berdi (B ilovaga qarang).

1799 yilda Fransiyada Jozef Mari Jakard (1752 - 1834) to'quv dastgohini ixtiro qildi, u matolarda naqshlar yaratish uchun perforatorlardan foydalangan⁹. Buning

⁷ <https://eurodomik.ru/uz/postrojki/blez-paskal-pervaya-summiruyushchaya-arifmometr-i-summiruyushchie.html>

⁸ <https://uz.leskanaris.com/6965-biography-of-gottfried-wilhelm-leibniz-philosopher-an.html>

⁹ <https://forum-uchastkov.ru/uz/history/zhozef-mari-zhakkard-biografiya-francuzskii-izobretatel-zhozef-mari-zhakkar.html>

uchun zarur bo'lgan dastlabki ma'lumotlar zımbalama shaklida zımbalama kartasining tegishli joylarida qayd etilgan. Dastur ma'lumotlarini saqlash va kiritish uchun birinchi ibtidoiy qurilma (bu holda to'qish jarayonini boshqarish) shunday paydo bo'ldi.

1795 yilda, xuddi shu yerda, metrik o'lchov tizimiga o'tish bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishni Fransiya hukumati tomonidan ishonib topshirilgan matematik Gaspard Prony (1755 - 1839) dunyoda birinchi marta matematiklar ishini uchta tarkibiy qismga bo'lishni taklif qiladigan hisob-kitoblarning texnologik sxemasi edi. Bir nechta yuqori malakali matematiklarning birinchi guruhi hisobni qisqartirishga imkon beradigan masalani hal qilish uchun zarur bo'lgan sonli hisoblash usullarini aniqladilar (yoki ishlab chiqdilar). Arifmetik amallar - qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish. Arifmetik amallar ketma-ketligini belgilash va ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan dastlabki ma'lumotlarni aniqlash ("dasturlash") ikkinchi, matematiklar tarkibi bo'yicha biroz kengaytirilgan ikkinchi tomonidan amalga oshirildi. Arifmetik amallar ketma-ketligidan tashkil topgan "dastur" ni amalga oshirish uchun yuqori malakali mutaxassislarni jalb qilishning hojati yo'q edi. Bu, ishning eng ko'p vaqt sarflaydigan qismi, kalkulyatorlarning uchinchi va eng ko'p sonli guruhiga ishonib topshirilgan. Ushbu mehnat taqsimoti natijalarni olishni sezilarli darajada tezlashtirishga va ularning ishonchliligini oshirishga imkon berdi. Ammo asosiy narsa bu avtomatlashtirishning keyingi jarayoniga turtki bergani, eng mashaqqatli (ammo ayni paytda eng oddiy edi!) Hisob-kitoblarning uchinchi qismi - arifmetik operatsiyalar ketma-ketligini dasturlashtirilgan boshqarish bilan raqamli hisoblash moslamalarini yaratishga o'tishdan iborat edi.

Ijtimoiy tarmoqlarning demokratiya tamoyillariga amal qilishga intilayotganiga qaramasdan bugungi kunda Internet tarmog'i auditoriyasi uchun yangiliklar yaratuvchi sifatida davlatlar asosiy o'rin egallaydi. Amaldagi prezidentlar, bosh Vazirlar, parlamentlar rahbarlari va boshqa davlat rasmiylarining Twitter platformalarida mingdan ortiq hamda Facebook platformasida 700 dan ortiq xususiy profillari mavjud bo'lib, bir milliarddan ko'proq sonli a'zoga ega bo'lgan auditoriyaga doimiy ma'lumot tarqatishni amalga oshiradi¹⁰. Davlat organlari va tegishli bloggerlarning yuz minglab profillari, raqamli diplomatiya ishtirokchilarining xalqaro radioeshittirish kanallari faoliyati milliy xavfsizlik va tashqi siyosat maqsadlariga erishish uchun axborot kampaniyalarini amalga oshirishga qaratilgan.

O'z navbatida konstruktivizm raqamli diplomatiyani o'rganishda tadqiqotchilar uchun yangi imkoniyatlar berib, foydalanuvchilarning kayfiyatlari, reaksiyalari va

¹⁰ <https://musfight.ru/uz/mobilnyjj-internet/skolko-lyudei-v-feisbuk-na-danniyi-moment-reiting-stran-sng-po/>

sharhlarning ohangini tahlil qilish muayyan mamlakatdagi muayyan siyosiy masalalar bo'yicha jamiyat guruhlarining identifikatorlari, qadriyatlari va o'zgaruvchan imtiyozlarini tushunish uchun asos yaratadi. Bundan tashqari, konstruktivizm usullaridan foydalanish siyosiy hokimiyatning alohida postlari yoki axborot kompaniyalarining maqsadli auditoriyaning qiymat yo'nalishlariga ta'siri haqida xulosa chiqarishga imkon beradi.

XULOSA

Xulosa o'rinda ta'kidlash joizki, hozirgi o'ta murkkab va tez o'zgaruvchan xarakterga ega bo'lgan xalqaro munosabatlarda axborot-kommunikatsion texnologiyalar, xususan raqamli texnologiyalar o'zining mustahkam mavqiyega ega bo'lib, davlatning tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyati doirasidagi ustuvor vazifalarni samarali bajarilishida muhim o'rin tutadi.

Raqamli texnologiyalardan keng foydalanish hamda bu sohada mutaxassislarining zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash mamlakatning tashqi siyosiy faoliyatining uzluksiz qismiga aylanishi bugungi kunning dolzarb vazifasiga aylandi.

REFERENCES

1. Болгов Р.В. «Политическое значение технологий Веб 2.0 (на примере деятельности интернет-сообществ). В книге «Негосударственные участники мировой политики: учебное пособие для вузов. Под ред. Лебедровой М. М. и Харкевича М.В. — М.: «Аспект Press», 2013.
2. Зегжда П.Д. Материалы конференции МиТСОБИ-2017. 26-29 июня 2017 г. Санкт-Петербург.